

Beraz manex-euskeraz *ll* eta *ñ* idaztea aski zabaldua da, ziberutarrez arauzkoa da; beraz askozaz errezago da batasuna sapaï-otsak adirazirik egitea alderantziz baiño. Batasunak, ja-tortasunak eta oiturak ao-batez *ll*, eta *ñ* idaztea eskatzen digude: ¿zergatik ez idatzi?

Ontatik aterako nuken ondorioa auxe da: itz barruan, eta itzen bukaeretan letra bakartien aurrean' *ill* eta *iñ* idatzi bear genukela, eta bukaeretan letra alkarkoi aurrean *il* eta *in*: ¿*Gain-gaiñean egiñ al-du? Mutill ori mutil zoroa da.*

* * * * *

Donostia, 73-X-26

HAURRAREN MINTZAIRA BEREZIA ETA EUSKARA

Jacinto Fz. Setien

Esan dezadan lehenik: mintzaira, hizketa, hizkuntza, len-goia... delako hitzok eta berauen eremua bereizten edo mugatzen ez naizela sobera ahalegindu; ez-eta ere, hala berean, beste errealitate hauei buruz: hots, fonema, hitz, etab. Ez dut inola gisa horretako eginkizunik leporatu. Arruntkiago edo ximplekiago jokatu dut. "Haurraren mintzaira berezia" eman diot izenburutzat txostenari; hori bai, euskararen ingurumunduaren barne hartzen dut eta euskarari atxiki natzaio ahal bezain batetan.

Haurrak, gure haur euskaldunak, edozein hizkuntzetako haur orok bezalaxe, hizketa molde bat badu bere berea dena, aski apartekoa eta, helduon mintzairarekin parekatzen badugu behinik behin, hainbat eta hainbat xehetasun bereizgarri erakusten dituena. Horregatik, hau da ene eginkizuna: haurraren mintzabidean sartu eta, zenbait berezitasun gogoan harturik, aditzera ematea.

Hala-eta guztiz, aurrerat jo baino lehen, aipa dezadan, beste

zertxobait ere. Alegia, *adierazpideak edo espresio-bideak* esaten direnek sekulako garrantzia dutela eta legez eman ere ematen zaiela gaur egun “eskola berria” delakoaren antolaketan edo haurraren hezketari buruz. Hara, adibidez, gure haurtzaroko eskolak, iduri zuen, matematika zuela ardatz. Zenbat ordu luze eman ote dugu “kontuak ateratzen”, lumeroak egiten edo, berdin dena, matematikak lantzen. Jadanik ez dute halako garrantziarik eta gutiagorik ere haurrarentzat matematikak eskolan. Zer dela-eta? Zernahi makina badelako egun *karkulagailu* izateko egina, pertsonak lumerotan burua hautsi ez dezan.

Eta gainera, denok dakigu teknikak, ez bakarrik karkulagailuen bidez, beste zernahi makina eta aurrerrapide sortu duelako, mundu molde berri bat bezala ekarri digula: berria, eta mugikorra bezain aldakorra ere bai. Horregatik, hala diote, heldu den XXI.en mendeko gizartean ez dela jendea ofizio edo lanbide bakarreko izanen: beharko duela agian bizpahiru lanbidetarako prestatua edo, bederen, irekia izan. Halatan bada, irekitasun hau sortzeko eta oinarritzeko ez du egungo eskolak hainbat matematika haurrari ezarri beharrik, eta espresio bideetan barna gidatzea mila bider aberatsago eta jatorragotzat daduka.

Kasu horretan, nork uka lezake espresio-bide bezala hizkuntzak duen garrantzia? Nork uka, bestalde, hizkuntza dela pertsona bere pentsamendu-sendimenduak idatziz nahiz ahoz adierazteko tresnarik egokiena; berdin, bizi den gizartean kidekoekin komunikatzeko ere. Eta ooren buru, praktikoki ikusirik behintzat, itsuenak ere ikusten du egun, matematikak lantzen sobera denbora galdu gabe, hobe duela haurrak bizpahiru hizkuntzaz hein batean edo bestean jabetzea.

Hori horrela, azter ditzagun orain haurraren mintzairak dituen berezitasun batzuk. Hiru puntutan banatzen dut lantxo hau.

- Lehenik, prozesu baten berri emanen dut.
- Gero, zer hiztegi molde eta nolakoa erabiltzen duen adin bakoitzean.
- Eta azkenik, zenbait puntu jakingarri edo ohargarri aipatuko.

1. *Mintzairaren prozesoa haurraren munduan*

Ez da dudarik, mintzaira eboluzio prozesu bat dela esan behar, bereziki, haurrari buruz ari garenean. Hitzaren emankizuna gertatzen da alde batetik, baina ez da emankizun hutsa, bere lehendabiziko hitzak salbu, esanahi batekin edo bestearekin josten bait ditu. Mintzaira gainera, bere adimen eta beste ahalmenen (oharmenaren, idurimenaren, nahimenaren...) hazkuntza edo desarroiloaren ezaugarrietarik bat da. Haurra, hazkuntza prozesu baten barne da, eta nola mintzaira hala beste ahalmen edo dohainak hazkuntza hori moldatzeko elementu edo tresna direla esan nahi dut.

Hara, haurrak lehenik, bere lehen hilabetetan alegia, badu beste zenbait adierazpide. Ez dira hitzak, ez da izanen mintzaira edo lengoaia ere, baina adierazten du zer-nolabait gose dela, edo egarri, hotzez, oinazez... eta horretarako hots batzuk jalgi ohi ditu: nigar, barre, oiho, garrasi, etab izango diran hotsak.

Geroxeago, sei hilabete dituelarik-edo hasiko da: la-la-la eta bala-bala-ka.

Zortzi-hamabost hilabateren tartean emanen ditu haurrak bere lehendabiziko hitzak, hitz soilak eta nolana ere delarik ere hitz bakanak. Zerbait esan nahi luke eta erretolika bizian ihardunen da haro horretan, baina ez du hitz berezi eta ongi moldaturik ematen ahal. Hala ere, esaten dituen hitz bakarrok balio handia dute, zeren-eta hauetan finkatzen bait ditu geroagoko urratsak, hitz hauek ditu abiabide mintzairaren urratsetan. Beste urtebetean zenbait hitz berri esaten ikasiko du, baina hitzen arteko lotura handirik gabe.

Dena dela, lehendabiziko urteetan hitz multzo handia bilduko du haurrak, eta harrigarriena zera da: hitzak ezagutu arren, arrunt hitz guttiz baliatzen dela esaldiak moldatzeko.

Haurra, behin sei urtetara helduz gero, gai da aski trebetasunez eta garbiri espresatzeko, nahiz-eta frango mugatuak izaki bere esaldiak. Familiak eta ikastolak zer-ikusit handia du haurra espresio aberatsekoa izan dadin.

2. *Haurraren hiztegi moldea*

Arestian aipatu dugu hitz bakarrak, hitz soilak jalgi ohi dituela haurrak hastapenetan. Zein da, galdetzen dugu orain, hitz horien esanahia? Sendimendu, desira, ekintza... ote? Aditza da, beraz, haurraren lehen hitzetan ageri dena, diote batzuek. Axaletik ikusten badugu, ordea, izenaren kideko hitzak dira, eta beraz, gauzakiak deitzeko erabiltzen ditu haurrak bere lehen hitzak. Iduri du, baita, hastapeneko hitzok esaldi baten funtzioa kunplitzen dutela askoren iritzian.

Dena den, arazo eta eztabaida handietan sartzeke badirudi haurrak bere ele-melezko erretolikaren barne: ba, pa, ma, ña, ta edo tta, etab. gisa honetako silabak dituela esaten, edo hoik bereizten hasten dela lehenik. Jakina, eta ondorioz, berehala josten du zenbait hitz oinarri horietan finkatzen delarik: baba, papa, mama, ttatta, etab. Ohar gaitezen euskal haurrak *papa* eta *mama* ogia eta ura adierazteko erabiltzen dituela, baina halere ama eta aita (atta) hitzak lehendabiziko bezala sortuak izan ohi direla gure haurren ezpainetan.

Izena.—Gauzakiak deitzeko erabiltzen da. Haurrak, bederen itxuraz, gauzaki bakoitza izendatzea, gauza bakoitzak duen izena jakitea maite du benetan eta egarri-min handiz agertzen dira adin horretan. Horregatik, ttipien ikastolan: iduriak, koloredun iduriak, iduri mugikorrek duen garrantzia ez da behar bezainbatean sekulan adieraziko.

Izenordea.—Izenaren pareko eta ordain ona du haurrak. *Hau, hori, hura* erabiltzen ditu gehienbat. Zailago zaio plurala.

Izen-lagun edo adjetiboak.—Zazpi urte bitartean behintzat ez du gehiegirik erabiltzen. Adibidez: itsusia-polita; ona-txarra (ohar *txarki* aditzordea nola egiten duten. Ez dakit Bizkaiko haurren ere berdin gertatzen den); handia-ttikia, luzea, urdina, berdea, xuria... goxoa, zikina, etab. baina guztira ere multzo handia ez dena.

Aditza.—Haurren mintzairan aditzaren kasua zer-nola ema-

ten den adieraztea zailago eta korapilatsuago gertatzen zaigu. Hona, halere, zenbait puntu adigarritzat:

a) Aditza agerian ez denean:

— Haa! xakurra (hara! xakurra); haa! pipia; haa! pipia, ttena, etxea... Hau, hori, huraxakurra, pipia, etxea... da adierazi nahi du, baina oraino ez du espreski aditza ematen ahal.

— Amatxo: aita, aita! *Amatxo! aita dator* esan nahi du edo *aapo aita* esaten badu, aita johan dela esan nahi du.

— Akaki pillotan = *Iñaki pilotan dabil* esan nahi du.

Hona hemen lehen urratsa, aditza agerian ematen ez dena.

b) *Aditz laguntzailea*: Hauxe da aditzetan lehenik espreski agertzen dena.

— Hau xakurra da; Mikel gaiztoa da; Maite itsusia da...

d) *Beste aditzak*: Nola adierazten ote ditu gure haurrak ekintza eta mugimendua, edo, berdin dena, nola burutzen ote du aditzaren eginkizuna? Aski ongi esango nuke nik, eta are gehiago, dinamika handia nabari zaiola euskarari puntu honetan. Ez dut etsenplu bat edo beste aipatu baizik eginen.

— Ama, Iker negarrez (dago), esaten dio alabak amari. Edo... esan lezake ere: barrez, lanean, hizketan, korrika, pilotan, etab. Ez da aditza espreski ematen, baina bai aditzaren funtzioa, hots, ekintza-mugimendua.

— Non da Mirentxu? amak galdegiten du.—*Jostatzen*, semeak erantzun. Gisa bereko erantzunak lirateke: garbitzen, jazen, orrazten, lagutzen, eta hainbat eta hainbat. Esan nahi dut jostatzen *dabil* edo jazen *ari da* izanen litzateke erantzun osoa, baina aditza erdizka bakarrik erabiltzen du haurrak kasu honetan. Ez dakit etsenplu honetan ere Bizkaiko haurrek nola jokatzeko duten, zeren-eta bizkaierak *nora* galdegaitzat harturik erantzuteko erabiltzen bait du partizipio molde hau.

— Hemen naiz, amatxo; etorri gara; eskolara doha Joseba; aita dator, asko maite dut andereño, etab. aditza osoki harturik ere entzun ohi ditugu esaldiak haurren ezpainetatik, baina hel-

duxeago behar du izan, eta nolana ere delarik ere aurreko bi etsenpluak dira berezien eta erabilien haurren mintzairan.

Aditz-molde eta denbora desberdinak: aditzaren eremuan badugu beste zenbait gora-behera ere.

Egiaz, ttiki danik moldatzen da haurra aditzaren jokamolde diferenteen esanahia aditzera emateko. Hona hemen zenbait esaldi etsenplutzat, eta denak bi urtetako haurren gandik bilduak:

— Ñik aita ikusi berebilean amatxo = Aita ikusi dut berebilean amatxo.

— Nekanen etxeko xakulak Pintto izena = Nekaneren etxeko xakurrak Pintto du izena.

— Nik ikastola jun nahi, amatxo = Ikastolara johan nahi dut nik.

— Amatxo, Kotxe Marik kenu = Amatxo, Joxe Marik kendu dit edo kendu egin dit.

— Nik arraia dena kan (Plateran arrainkia zuen eta jaten ari zenez...) = Nik arraina, dena jango dut.

— Nik egun on exan andereñori = Nik egun on! esan diot andereñori.

Oro har, indikatibo jokamoldean, intransitiboa nahiz transitiboa, eta sintetikoa berdin, ongi jokatzen dute hurrek, berderen formarik soil eta arruntenetan, eta *bereziki* orainaldian, zeren-eta orainaren baitan murgildurik bizi bait dira.

Halatan bada, behin hiru-lau urtez gero, aski ezagunak dira haurarentzat, adibidez, gisa honetako esaldiak: berebilean dator aita, etorri gara, jostatzen ibili naiz, nik jan dut, lan asko egin dugu ikastolan, etxera noha, maite dut andereño, amatxok esan du, etab.

Lehen-aldiko jokoak zailago zaizkie, eta ohartzen bazara, hurrek maiteago dute: egin dut egin nuen baino; ongi jostatu gara ongi jostatu ginen baino, eta horrelakoak.

Gero-aldia: lan gaitza zaie geroari buruzko zenbait forma erabiltzea, nahiz-eta forma batzuk hainitz aldiz erabili izan: bai, etorriko naiz; Nik egingo dut; esango diot, etab.

Geroaren kasuan ohar bat egin anhi nuke, zeren-eta diferentzia bat ikusten bait dut. Maiz askotan entzun ohi zaie egungo hurrei honelako esaldiren bat: andereño, jostatzen gara? egi-ten dut? abesten dugu? = jostatuko gara? egingo dut? abestuko dugu? esan orde. Erdararen influentzia ote?

Nori edo datiboa delakoa sartzen delarik, sortzen zaie zailtasunik handiena: esan dit, eman diot, eta horrelakoak erabili ohi dituzte, baina xuhurki nolanahi delarik ere.

Ikastolako hurrek berek ere hutsegiterik badute puntu honetan. Adibidez: ikusi dizut, eman nau, etab. ikusi zaitut, eman dit esan beharrean.

Kondizionala eta potentziala: zuzenki mintzatzen da haurra, eta horregatik, ahalezko edo baldintzazko jokamoldea ez du gehiegirik onartzen. Geroago ditu forma hoik hartuko.

Subjuntiboa: berdin esan behar honi buruz ere, baina bada kasu bat harritzekoa. Hara, haurrak biziki maite du antzerkia, elkarrizketa eta pertsonaiak idurikatzea, eta guztiz haurra dani-
nik gainera. Horra etsenplu bat subjuntiboa non-nola erabiltzen duen adierazteko. Neronek entzuna bi urte baino ez zuen haurrari.

— Ni, Terexa *nintzela* (Terexa karamelu saltzaile den emakume bat da).

— Eta zu, umea *zinela* goxokiak erosten.

Elkarrizketa:

— Terexa.—Ze biez umea?

— Haurra.—Karameluak.

— Terexa.—Tori! (Zegozkion keinu eta jestuak eginaz, berak bakarrik burutu zuen elkarrizketa).

Beraz, “ni Terexa nintzela, eta zu umea zinela”ko kasu hau ez da hain bakana, harrigarritzat badagukagu ere. Edonor ohar-
turik izanen zarete honetaz edo antzekoez hainbat alditan.

Inperatiboa.—Izugarrizko erraztasuna dute agintzeko, desirazko, eta eskatzeko aditz- joko hau erabiltzeko. Hona:

— Batzuetan: ama! ogia; ura; goxokiak; etab. beste gabe eskatzen duelarik.

— Beste batzuetan: ekarri neri, eman, egon hemen, beitu amatxo, ikusi hau, etab. Edo baita, baina gutiago halere: eka-tzu, emaidazu, xato, etab.

Loturak, aditzordeak... Izenordeez bezalaxe (zergatik, non, noiz, zer, zein, hau, hori hura...) hainitz baliatzen da haurra lekuko aditzordeez ere (hor-hemen, hor-han eta geroago he-men-hor-han) erabiltzen dituelarik.

Ez dut etsenplurik emanen, hain gauza ezagunak eta arruntak direnez eta gainera, ez luzatzearren.

Besterik gertatzen zaio, ordea, haurrari loturei buruz, hots, hitz baten eta bestearen artekoei nahiz esaldien artekoei buruz ez da batere aberatsa, aski ongi moldatzen bada ere.

3. *Zenbait puntu jakingarri edo ohargarri*

Ez dut luzatuko azken parte honetan, baina bai laburki bederen aipatuko zenbait gauza arazo edo ondorio bezala:

a) Haurraren mintzaira urratsez-urrats ikasteak hizkuntzaren beraren urratsak ikastera bortxatzen gaitu, hots, haurraren lehen-hitz eta josturek hizkuntzaren oinarritzko elementuen sakonketara garamatzi.

b) Haurrak mintzaira, inguruko pertsonen, giroaren eta bizi den komunitatearen arabera idurikatzen eta moldatzen du. Baina ez da halere, helduon mintzairaren kopia edo oihartzun soila, ez-eta errepikatze hutsa ere.

d) Haurra, helduok berdin hein batetan, hizkuntzaren kreatzaile ere bada. Eginiko molde gogorrei atxikitzen eta berauen barne gara helduok lekutzen. Aitzitik haurra. Izaki berria denez, dena berriki eta begi berriez ikusten du, ekintzari loturik da eta helduon gandiko eitez baliaturik ere, bide berrietan barna bait da abiatzen eta horietatik jokutzen.

e) Haurraren mintzaira, helduonarekin konparatuz gero, aski pobrea eta eskasa izanik, ongi taxuturiko sistema oso bat da, eta gainera, hitzen hedaduraz nahiz aditz-molde eta loturei

buruz duen hutsunea gainezka hornitzen du *musikalitatea* delako elemendua dela medio (azentu, doinu, pausa, galde, erantzun, agindu, hunkipen, duda, etab.) baliatzen delarik.

f) Haurraren mintzairak badu halako berritasun, freskotasun, bizitasun edo mugikortasun bat helduon hizkuntza eginak, hotzak eta geldiak ez duena. Haurrak, adibidez, ez daki deus ideia abatraktoez eta orokarrez, halaber metaforaz ere. Esaterako, badaki harrizko etxea zer den, baina ez zer den harrizko bihotza. Jatortasunean behinik behin ez diogu irabazten.

g) Azkenik, guztiz interesgarri litzateke haurrek euskal-hizkuntzaren moldatzeko ezarri izan duten eragina eta sortu duten hiztegi multzoa (ninia, ttottoa, papa, mama, kokoa, txi-txia) edo beste hainbat bitxitasun aztertzea, baina... aski irizten diot gaurkoz.

* * * * *

73-XI-11

LEKEITIOKO BATZARREA
EUSEBIO MARIA AZKUE-REN OROITZAPENEZ
ETA
EUSEBIO ERKIAGA JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN
SARTZEA OSPATUZ
EUSKALTZAINBURUAREN AGURRA

Jaun-andreak:

Ehun urte betetzen dira gaur, Eusebio Maria Azkue, Lekeitioko seme prestua hil zenetik. Muga hau ezin utz zitekeen isilik igarotzen, gogoratu beharrekoa zen. Hortarako antolatu dituzuen ospakizun eta jaialdien artean, Euskaltzaindia ere herrira etortzea nahi izan duzue. Eta zuen deiari erantzunez, pozik etorria da Euskaltzaindia Lekeitiora. Eta pozik etorri dela diot, zeren eta herri honek baditu gurekin lokarri berezi-bereziak, eta guk baditugu herri honekin zorrak, eta zor hoiek aitortzeko, ez zen hau une txarra.